

Вихідні дані: Рускуліс Л. Формування риторичних умінь майбутніх учителів української мови на заняттях із фахових дисциплін. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Випуск 1. 39. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. (Серія «Педагогічні науки»). С. 266-270.

С. 266

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядаються проблеми формування риторичних умінь студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів освіти; аналізуються етапи формування риторичних умінь. Для чіткої організації роботи із зазначеної проблеми пропонується схема проведення практичного заняття з курсу «Риторика».

Ключові слова: риторика, риторичні уміння, комунікативна компетенція, етапи формування риторичних умінь, вправи.

За всіх часів найактуальнішою і найбажанішою метою освіченої людини була тріада практичних навичок та вмінь: красиво говорити і легко спілкуватися, активно слухати, реально й вагомо впливати мовленим словом. Саме цими аспектами мовленнєвого акту займалася риторика. І це є зрозумілим, бо експериментально доведено, що найбільше людина занепокоєна тим, як навчитися краще і легше думати, точно і правильно висловлювати думки, ефективно спілкуватися, розуміти співрозмовників, активно впливати на слухачів і схилити їх на користь своєї думки, впевнено виступати публічно, коректно дискутувати, переконливо спростовувати. Цього і навчає риторика, яка за своєю природою є надзвичайною: від часів Давньої Греції і Давнього Риму, названих “золотим дитинством людства”, вона має статус дисципліни, знання якої визначає найвищий ступінь освіченості людини.

Всезагальний інтерес до риторики як до обов'язкової, важливої та специфічної сфери людської культури прогресує на початку третього тисячоліття: у суспільстві в умовах активної й масштабної його

С. 267

інформатизації зростає кількість і популярність професій із посиленою комунікативною відповідальністю.

Повноцінну і відповідну до вимог часу риторичну освіченість вимагають управлінська та дипломатична, юридична та політична, міжнародна та адміністративна, торговельна та медична, наукова, освітянська та інші сфери. Важко назвати професії, де б майстерне володіння словом як універсальним інструментом думки і переконання було непотрібним, проте в багатьох галузях інтелектуальної діяльності (насамперед в юстиції, журналістиці, педагогіці, політиці, філології, культурології, менеджменті та ін.) це стає визначальною умовою професійного успіху та обов'язковим атрибутом іміджу інтелігентного, кваліфікованого і компетентного фахівця [9, с. 5-6].

Лінгвістичні засади риторики висвітлено у працях С. Абрамовича, В. Вандишева, О. Волкова, С. Глазунова, О. Зарецької, Н. Колотілова, М. Кошанського, Р. Львова, Л. Мацько, Т. Олійника, Г. Онуфрієнко, Г. Сагач, О. Сиротиніної, М. Чікарьова та ін.).

Вибір дидактичних засад навчання риторики ґрунтувався на працях Н. Голуб, Т. Ладиженської, Л. Мацько, В. Мельничайка, І. Підласого, П. Підкасистого, М. Пентиліук, О. Пометун, О. Семенов та ін.).

Отже, *мета статті* полягає у вирішенні проблеми удосконалення риторичної освіченості студента, майбутнього учителя української мови, в усіх життєвих та професійних ситуаціях, коли потрібно повідомити, поінформувати, проаналізувати, підбити висновки, висловити власну точку зору, пояснити, скритикувати, ефективно спілкуватися у різних форматах, або організувати та креативно скеровувати діяльність на засадах двох взаємопов'язаних

риторичних постулатів – доброзичливо ставитися до слухачів і своєю промовою прагнути торжества “людського” в людині.

Аналіз лінгвістичних джерел дає можливість стверджувати, що *риторика* – це наука про способи переконання, ефективні форми впливу (переважно мовного) на аудиторію з урахуванням її особливостей [1, с. 5]; мистецтво грамотно, змістовно і захоплююче побудувати свою промову і переконливо довести свої думки до аудиторії [3, с. 7]; способи підготовки та виголошення ораторської промови з метою впливу на аудиторію [7, с. 11]. Із точки зору педагогіки та лінгводидактики, *уміння* – здатність незалежно виконувати певні дії на основі набутих знань та навичок [11, с 126]. Отже, риторичні уміння – це уміння доречно, виразно висловлювати свої думки, дотримуючись правил побудови висловлювання, переконувати слухачів у правильності своїх міркувань [2, с. 96]. Для майбутнього вчителя української мови – це, перш за все, підвищення загальної культури мовлення, мислення, формування мовної особистості, що вільно володіє мовою і має високий рівень комунікативної компетенції.

На думку М. Пентилюк, найголовнішими риторичними уміннями є:

1. Сприймати усні й писемні висловлювання різних типів і стилів мовлення.
2. Аналізувати тексти, висловлюючи власну думку про зміст і форму вираження.
3. Будувати висловлювання різної тематики і структури.
4. Оцінювати текст з погляду його змісту, форми, задуму й мовного оформлення.
5. Створювати висловлювання монологічного й діалогічного характеру відповідно до задуму, використовуючи ключові слова і речення, надаючи виразності його мовному оформленню.
6. Розрізняти види, жанри красномовства й оцінювати їх ефективність, рівень впливу на аудиторію.

7. Критично оцінювати власні висловлювання й редагувати їх, удосконалюючи їх зміст і виступати із власним повідомленням з урахуванням ситуації мовлення.

Ці та інші риторичні уміння чітко визначені програмами старшої школи [2, с. 9].

На нашу думку, роботу із розвитку риторичних умінь та навичок у вищому навчальному закладі слід проводити систематично, урахуваючи можливості усіх дисциплін фахового спрямування. Відтак, пропонуємо здійснювати навчання методики у три етапи:

I етап – пропедевтичний (I курс);

II етап – базовий (II курс ВНЗ);

III етап – систематизації та узагальнення (III-V курси ВНЗ).

I етап – пропедевтичний – передбачає ознайомлення з основами риторики на заняттях із курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”. Зокрема, у циклі “Усна форма української мови (за професійним спрямуванням)” студентам пропонується низка завдань, що передбачають розвиток умінь побудувати усне висловлювання, виступити на зборах групи, дати усний відгук на прочитану книгу тощо. Усі форми роботи повинні передбачати: оволодіння культурою усного мовлення; підготовка до публічного виступу; засвоєння вимог мовного етикету; ознайомлення з особливостями невербальної комунікації.

II етап – базовий – ґрунтується на засвоєнні курсу “Риторика” і передбачає поглиблене навчання основ риторики студентами-словесниками

С. 268

в ході опрацювання цієї дисципліни: поняття “риторики” як науки і навчальної дисципліни, основні поняття класичної риторики, розділи класичної риторики, складові теоретичної риторики. Основними формами роботи є лекції, семінари, практичні та індивідуальні заняття.

На цьому етапі ми пропонуємо проводити науково-дослідну роботу студентів-словесників шляхом написання рефератів, що дасть змогу майбутнім учителям розкрити ті аспекти риторики, що не передбачені програмою курсу.

Для розвитку риторичних умінь майбутніх учителів української мови нами розроблено схему проведення практичних занять.

Так, на I-ому кроці студенти на основі виконання вправ повторюватимуть і закріплюватимуть теоретичні відомості з риторики, знайомитимуться з історичними передумовами виникнення риторики як науки.

На II-ому кроці майбутнім учителям-словесникам пропонується виразно прочитати (переглянути) зразки висловлювань видатних людей, героїв кінофільмів. Дібрані матеріали повинні бути не тільки прикладами високо культурного мовлення, а й протилежного спрямування, що дасть можливість здійснити їх характеристику в порівняльному аспекті.

Орієнтовна схема аналізу тексту, що належить до певного виду красномовства може бути такою:

1. Визначити вид красномовства, форму викладу (монолог, діалог), жанр висловлювання.
2. З'ясувати тему висловлювання, комунікативне завдання мовця. Назвати умови спілкування (місце, час).
3. Визначити структурні особливості, виражальні засоби (тропи, риторичні фігури) та їх роль у тексті.
4. Назвати невербальні засоби спілкування (якщо вони є).
5. Зробити висновок про реалізацію комунікативного завдання в мовленнєвій ситуації (повнота вирішення завдання, наявність порушень, недоліків у змісті, мовному оформленні).

Аналіз риторичного тексту передбачає визначення теми, основної думки, переказ із різним ступенем близькості до тексту, складання плану, віднесення тексту до певного виду красномовства, на основі його жанрових особливостей, визначення залежності мовного оформлення від комунікативного завдання [2, с. 106].

На III-ому кроці обов'язковим буде розігрування РГ чи ситуативного завдання, доповідь із рефератом.

На цьому етапі розвиваються наступні уміння студентів:

1. Проектування мовленнєвих ситуацій, правильний добір теми висловлювання, усвідомлення мети ораторського виступу, виявлення своєї позиції; складання плану, його деталей (підтеми, мікротеми).

2. Висловлення власної думки, дотримуючись вимог точності, виразності, доречності мовлення, темпу, тону, гучності, ритміки, дикції, фразових наголосів.

3. Активна участь у рольових іграх, діалозі (дискусійному мовленні), імпровізації (непідготовленому мовленні) [2, с. 107].

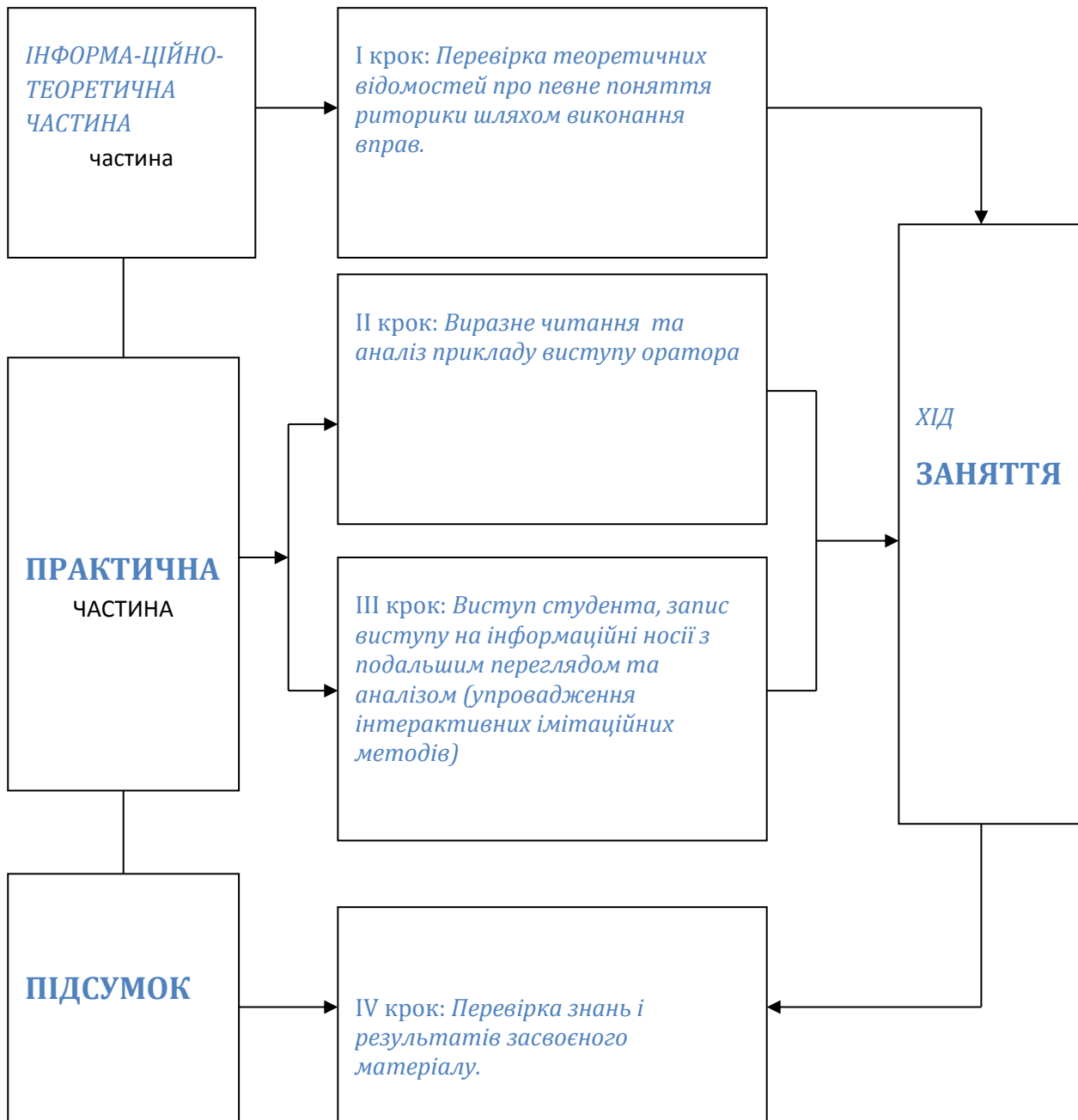
Підсумки заняття підбиватимуться на IV кроці.

Така побудова практичного заняття, на нашу думку, дасть змогу краще оволодіти навичками правильного, досконалого усного мовлення.

Подаємо модель побудови і проведення практичного заняття.

Структурна модель побудови практичного заняття з дисципліни

«Риторика»

III етап навчання – узагальнення і систематизації – охопить такі дисципліни: “Основи педагогічної майстерності”, “Вступ до спеціальності”, “Шкільний курс української мови з методикою викладання”, “Історії мови”, “Стилістика української мови ” та “Лінгвістичний аналіз тексту”.

Засвоюючи курси “Основи педагогічної майстерності” та “Вступ до спеціальності” (II курс), майбутні учителі знайомляться з вимогами до культури усного мовлення словесника. На заняттях студентам доцільно запропонувати розглянути питання індивідуального стилю педагогічного спілкування, вимоги до нього; планування й організацію педагогічного спілкування; розкрити питання комунікативності вчителя; вимоги до побудови діалогу з учнями (батьками, колегами); провести спостереження як на уроці, так і після нього, за стилем педагогічного спілкування. Підсумковим завданням може бути складання словесного портрету вчителя.

На практичних заняттях з “Історії мови” (IV курс) ми пропонуємо розглядати зразки виступів (в усній та писемній формі) видатних постатей України (що подаються у монографіях, статтях, підручниках, посібниках, збірниках вправ). Основним методом роботи на цьому етапі стане порівняльний аналіз зразків усного мовлення різних історичних епох (форми звертання, привітання тощо).

У ході засвоєння курсу “Шкільний курс української мови з методикою викладання” (III курс) студенти-філологи ознайомлюються з методикою опрацювання питань культури усного мовлення: побудови виступів перед класом, на учнівських зборах, усний звіт про виконану роботу, усна рецензія на виступ товариша, книгу тощо.

На заняттях зі “Стилістики української мови” (V курс) робота будується так, щоб удосконалити вміння студентів варіативно використовувати мовні засоби відповідно до ситуації. Майбутні вчителі-словесники шляхом виконання вправ повторюватимуть загальні вимоги до усного спілкування (ясність,

логічність, смислова точність, самобутність, нешаблонність в оцінках, порівняннях, зіставленнях, ефективність мовлення, красномовство, з урахуванням його доречності, милозвучності та правил мовленнєвого етикету).

Під час засвоєння дисципліни “Лінгвістичний аналіз тексту” пропонуємо виконання завдань практичного характеру, систему вправ, що передбачає спостереження над уривками однотемних текстів різних стилів мовлення з подальшим аналізом усіх мовних рівнях (лексичному, граматичному, стилістичному). Такі завдання сприятимуть виробленню умінь правильно добирати мовні засоби, будувати усні висловлювання відповідно до мети виступу.

Особлива роль у навчанні риторики відводиться методу *вправ*. Важливість його полягає в тому, що за допомогою вправ розвиваються і зміцнюються необхідні риторичні навички, вміння та здібності, імітується інтелектуальний процес прийняття рішень, розв’язання проблемних ситуацій, здійснення ефективного переконливого впливу засобом публічного мовлення тощо.

Н. Голуб пропонує таку класифікацію вправ з риторики:

- підготовчі – спрямовані на формування умінь визначати тему виступу, формулювати мету, тезу, моделювати аудиторію, добирати й опрацьовувати матеріал;

- тренувальні – сприяють тренуванню дихання, голосу, дикції, інтонації, пам’яті; відпрацюванню жестів і міміки; формуванню навичок виголошувати промови частинами і повністю; ситуативні вправи;

- творчі – спрямовані на формування умінь і навичок композиційно, логічно і стилістично правильно будувати текст виступу, використовувати елементи зацікавлення аудиторії; оригінально оформлювати логічну схему;

- аналітичні – розвивають аналітичне мислення, формують вміння й навички риторичного аналізу тексту чи його частин і аналізу конкретної ситуації, публічного виступу [5, с. 21].

Отже, одне із провідних завдань сучасної вищої школи – сприяння становленню висококваліфікованого фахівця, комунікативно освіченої

особистості, яка володіє мовним багатством на усіх рівнях. Суттєву роль у цьому процесі, на нашу думку, відіграє удосконалення риторичних умінь студентів – майбутніх учителів української мови.

У перспективі планується запропонувати практичний аспект розвитку риторичних умінь студентів-словесників на між предметному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович С. Д., Чікарьова М. Ю. Риторика: навч. посібник / Абрамович Семен Дмитрович, Чікарьова Марія Юріївна. – Львів : Світ, 2001. – 240 с.
2. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей / Пентилюк Марія Іванівна. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
3. Вандишев В. М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навч. Посібник / В. М. Вандишев. – К. : Кондор, 2003. – 264 с.
4. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посіб. / Ніна Борисівна Голуб; наук. ред. Л. І. Мацько. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 232 с.
5. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики для студентів педагогічних спеціальностей / Ніна Голуб // Дивослово. – 2007. – № 12. – С. 21–25.
6. Голуб Н. Б. Тестові завдання з риторики // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 4. – С. 44–48.
7. Колотілова Н.А. Риторика: навч. посібник / Н. Колотілова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
8. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. / Мацько Любов іванівна, Мацько Оксана Михайлівна. – К. : Вища шк., 2006. – 311 с.
9. Онуфрієнко Г. С. Риторика: навч. посіб. / Онуфрієнко Галина Сергіївна. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.

10. Рускуліс Л.В. Методика навчання української мови у схемах, таблицях, коментарях: навч.-метод. посіб. / Лілія Володимирівна Рускуліс. – К. : Ін-Юре, 2007 – 110 с.

11. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

Рускуліс Л. В.

ФОРМИРОВАНИЯ РИТОРИЧЕСКИХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА НА ЗАНЯТИЯХ С ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН

В статье рассматриваются проблемы формирования риторических умений студентов филологических факультетов высших учебных заведений; анализируются этапы формирования риторических умений. Для четкой организации работы по указанной проблеме предлагается схема проведения практического занятия по “Риторике”.

Ключевые слова: риторика, риторические умения, коммуникативная компетенция, этапы формирования риторических умений, упражнения.

Ruskulis L. V.

FORMATION OF RHETORICAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS UKRAINIAN LANGUAGE ON LESSONS FROM PROFESSIONAL COURSES

Article is devoted to the problems of rhetorical skills philology students of higher educational establishments; analyzed stages of rhetorical skills. To clear the organization of the mentioned problems proposed scheme of practical sessions on “Rhetoric”. “ ”

Keywords: rhetoric, rhetorical skills, communicative competence, stages of rhetorical skills, exercises.